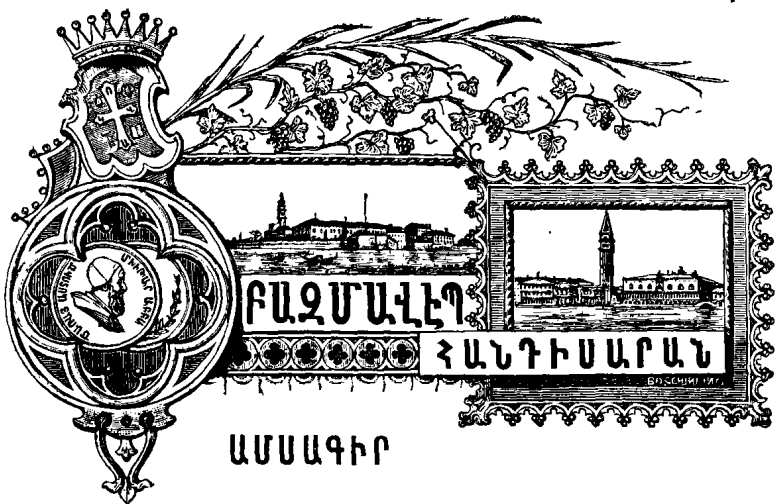
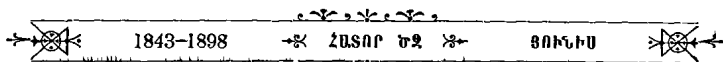

ԳՐԱԿԱՆ. — ԲԱՆԱԾԻՐԱԿԱՆ. — ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԿՐԹԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ

ԵԶԵԿԵՍ «ԵՂԾ ԱՂԱՆԳՈՑ» ԳՐԳԻՆ

ԳՐՈՒԹԵԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿՆ

ԵՒ ՂԱՆԵՐԱԿԱՆ ՈՒԹԻՆՆ

պատմական

(Շար- և վերջ. տիւ 147)

ԲԱՅ աստի՛ ի նպաստ աւանդութեան
է նաեւ այն, որ վերոյիշեալ պատմաբան
Եզնիկն՝ եօթներորդ դարուն մէջ՝ երեց կ'ա-
նուանուի։ Այս վերադիւրն կը ցուցընէ՝ թէ
նա պէտք էր զանազանուիլ ուրիշ նոյնանուն
զրչէ մը, որ ջատագովութեան Հեղինակը
պէտք է ըլլայ, վասն զի հայկական մատե-
նագրական պատմութիւնն չի ճանաչեր եր-
րորդ ոմն Եզնիկ։

Քննենք այսուհետեւ ներքին գրաւոր պատ-
ճառները, և տեսնենք թէ անոնք եւս կը հաս-
տատեն աւանդութիւնը։ → Զատագովութեան
Հեղինակն լեզուական բնդարձակ հմտութիւն
ունէր¹, գիտէր ասորերէն, յունարէն² և թե-
րեւ եբրայեցերէն³ ալ։ Այս հմտութեամբ
ճորայցած էր յիւրաքի Եզնիկ կողբացի։ Նա
ուղարկուեցաւ յԵզեսայ՝ ուսումնասիրելու ա-
սորի գրական երկասիրութիւնները։ Կըր-
կին կը հանդիպինք իրեն ի Կ. Պօլիս՝ իբրեւ
զուլի հայ թարգմանչաց զպրոցին։ Հաւա-
նաբար նա զիտէր եւս պարսկերէն, որուն ե-
րաշխաւոր կ'ըլլայ մեզ Ալրաբատայ՝ իւր

1. Եղծ աղանդ. Ա, թ. 4. էջ 52.

2. Անդ. Ա, Ի. 4. էջ 90. 92.

3. Անդ. Ա, թ. 4. էջ 53.

ծննդավայրին՝ գիրքը։ Այս լեզուական հմտութենէն զատ՝ ջատագով տեղեակ էր նաեւ անոնց իւրաքանչիւրին մատենագրութեան։ Աւելորդ է ցուցնել այս յատկութիւնները կամ ձերբերը յԵզնիկ կոթագին՝ ի թարգմանիչն։ Զատագով քաջահմտու կը հանդիսանայ նաեւ սուրբ Փրոցը, զոր կը հաւատան բազմաթիւ վկայութիւնք կամ կ'սլշմնցը, որք մեծաւ մասամբ արդիւնք են յիշողականին. և թէ քնչպէս ստացաւ Եզնիկ այս բոլոր ծանօթութիւնները, կ'ուսանինք կորեան տուած տեղեկութիւններէն։

Ի Հայաստան քրիստոսական հաւատոց պաշտպանն՝ բաց ի այս հմտութենէն՝ ունէր նա և գեղեցիկ գրելու պարգեւը։ «Ճշգրիտ նշանակութիւն բառից», «գորցուածքի գեղեցիկ կերպ», «քնտիր և տրամաբանական դասաւորութիւն նիւթայն»։ ահա զովեստներ՝ զորս կու տայ իրեն հ. Գարեգին վ.¹ Հայ զրական պատմութեան գրիչը, ձեռնհաս դատաւոր Հայ ջատագովին՝։ Բայց այս դատաստանները լաւ գնահատելու համար՝ ալքերնուս առջև բերենք ջատագովականին գրութեան թուականը։ Դեռ նոր արթնցած էր Հայաստան գրական կեանքի մի։ Դեռ նոր կը զգացուէր՝ օտար երկիրներ պատաններ յղելու պէտքը՝ աստուածաբանական զարգացումն ստանալու համար։ Դեռ նոր զարձած էին ասոնք յոյն և ասորի գրականութեանց դանձերով բեռնաւորեալ, — թէ և անտարակոյս սակաւք միայն կարողացած էին հասնելու յայս բարձրութիւն գրական գործունէութեան։ Աւանդութիւնն նոյն դարու լեզուագիտական ամենակարեւոր դործոյն հեղինակ կը կոչէ զԵզնիկ, և այս շատ լաւ կը համաձայնի այն բարձր պաշտաման կամ կարեւորութեան հետ՝ որ արուեստաւ իրեն իւր կաթողիկոսին կողմանէ՝ նկատամբ իւր

գրական կարողութեան։ Որոշուեցաւ նա օգնական Սահակայ՝ սրբազորելու Աստուածաշնչի Հայերէն թարգմանութիւնը։ Աւանդութիւնն կ'արդարանայ ուրեմն՝ նոյն իսկ գրուածոյն ոճովը և Եզնիկայ վերայ եղած պատմական ծանօթութեամբը։

5) Ուրեմն քնչ յարաբերութիւն ունի Եզնիկ ընդ համառուն եպիսկոպոսին Բագրեւանդայ, Այս վերջին հարցն է՝ որուն պիտի պատասխանեն մեր հետազօտութիւնք։ Թէ պէտ և քան զնախընթացս նուազ կարեւոր, սակայն ոչ ինչ ընդհատ և այս հետաքրքրական է։ Վասն զի եթէ Բագրեւանդայ եպիսկոպոսն ըլլայ «Եղծ աղանդոց» մատենին հեղինակը, պիտի կարենանք իւր գործը՝ վեհագոյն կերպով՝ իւր ժողովրդեան հաւատոց յայտարարութիւն մը համարել։ Նա շատ կարեւորութիւն ունի՝ իբրեւ վկայութիւն և կեղեցական աւանդութեան։

Ի նկատի առնլով նախ երկուքն կենաց հանգամանքները, այս երկու անձանց կենաց մէջ եւս նմանութիւններ կը տեսնենք։ Երկուքն ալ մի և նոյն ժամանակ կ'երեւին Հայաստանի մէջ, երկուքն ալ Հայ եկեղեցական պատմութեան մի և նոյն թուականին կը հանգիպին, և երկուքն ալ կարեւոր մաս մ'ունին իրենց ազգին կրօնական կենաց զարգացման մէջ։ Մ'իջ բերենք՝ իբրեւ ապացոյց այս բանիս՝ անոնց կենաց թուականները։ Երբ ս. Մեսրոպը՝ 410ին միջոցները՝ հնարեց Հայերէն այբուբենը և սկսուեցաւ ս. Գրոց թարգմանութիւնը, Եզնիկ տակաւին Մեսրոպայ աշակերտաց մէջ չէր¹։ միայն 425էն ետքը կը տեսնենք զինքն անոնց դասուն մէջ², որ անմիջապէս նշանաւոր տեղ մը կը զբաւէ։ Եթէ նա հանդերձ իւր հանձնարով չէր փայլեր յառաջ, և 425էն ետքը կը գերազանցէ իւր վարժապետին երկցացոյն աշակերտներն իսկ³, և եթէ միւս կողմանէ՝ իւր վստահելի գիրքը՝ յոր բարձրացաւ նա,

1. Հայկ. հին դար. պատմ. 1897. էջ 304։

2. Հ. Յարութիւն Ագեբ. կը պարծի Եզնիկայ վրայ, ըսելով՝ Թէ մի որ կ'ուզէ Հայերէն լեզուն՝ քրթութիւնները և գեղեցկութիւնը գնահատել, պէտք է միշտ Եզնիկ կարգայ (Hermes, Leipzig 1829. Բ տետր. էջ 201)։ հմտ. նաեւ Հիմպել՝ յնկեղ. բաւարան, Եզնիկ. Գ. անդ։

1. Կորիւն. էջ 10. Ղ. Փարպ. էջ 46։

2. Կորիւն. էջ 20, հմտ. նա և համառոտ խմբագրութիւնը։ Մ. Խոր. Գ. Կ. էջ 343։

3. Կորիւն. էջ 21։

հնթադրել կու տայ մեզ թէ իւր տուքինի վարուք Սահակայ և Մեսրոբայ ուշադրու թիւնը գրաւեր էր, ապա ուրեմն նա արդէն կանուխէն կը գտնուէր անոնց աշակերտաց պարոգէին մէջ. որով կը հետեւեցնենք այս կրկին պիտոզուածնէն, որ Եղնիկ կողքացի 425ի միջոցները համեմատաբար զեռ երիտասարդ էր, և թէ նա Մեսրոբայ աշակերտաց շրջանակին մէջ մտաւ իւր երիտասարդութեան նախկին ամաց մէջ. Ստուգինա 425ին տակաւին քահանայ չէր. Կորին զինքը «եղբայր» կը կոչէ. ուրեմն պիտի չի սխալինք համարելով զինքը՝ յԵղնիս ուղեւորութեան ժամանակ՝ 80 տարեկան. Հետեւաբար Արտաշատու ժողովի աստե՛ն, ուր կ'երեւի Եղնիկ՝ Բագրեւանդայ եպիսկոպոսն, յիսնամեայ էր տարիք մի՝ որ կը համապատասխանէ հռչակաւոր մարդուն եպիսկոպոսական աստիճանին:

Կենաց այս համանմանութեան կու գայ կ'ընկերանայ երկրորդ՝ դիտողութիւն մ'ալ՝ նոյնչափ կարեւոր: Գրեթէ նոյն ժամանակ կամիջոցին՝ յորում Եղնիկ կողբացի անպարտաւոր լայնց պատմութեանէն, յետեւան կ'ենէ Եղնիկ՝ Բագրեւանդայ եպիսկոպոսն, Յամին 445 զրեց Կորինս. Մեսրոբայ վարըր, որ Եղնիկայ մասին ամենահին տեղեկութիւններ կը բովանդակէ. Չը կայ բան մը՝ որ ենթադրել տայ թէ նա չէր ապրեր այլ եւս. իւր ջատագովութեան գրութեան թուականն զրականապէս կը հերքէ այդպիսի եզրակացութիւն մը: Սակայն իւր մտքին բնաւ չ'է մէկ յիշատակութիւն չենք գտնու 448ի մեծ շրջանին միջոց, բոլոր ժողովուրդը ոգեւորող պատերազմական այն շարժման մէջ, հաւատոյ համար այն դիւցադնակ մը մըցմանց օրերուն մէջ. Սրտամիտ Կորբայցին՝ եռանդուն շատագով բրիտանիէութեան ընդդէմ պարսկական մեղութեան, կրօնական կռուոյն գիտական ներկայացուցին, չերեւիր վերոյիշեալ ժողովուն մասնակցողաց մէջ, թէպէտ և հաւաքուած էր անգ բովանդակ եպիսկոպոսութիւնը, կղերիկ ամենին աւելի նշանաւոր անգամը, զոր օրինակ, արդէն իսկ յիշուած Ղեւոնդ երէցն և աւագանին: Մինչ տարբերակ կը թուի ա-

նոր բացակայութիւնը, նոյնչափ զարմանալի կը թուի, որ յանկարծ առանց ո՛ր և է նախորդ պատմութեան՝ ուրիշ Եղնիկ մը՝ իրեւեւ պիտկոպոս Բագրեւանդայ յերեւան կու գայ. յիշուած տարբերակ է՝ եթէ այդ երկու անձնից նոյն չեն. Բայց նախ քան հետեւութիւն մը հանելն այս անձանց նոյնութեան մասին՝ իրենց կենաց ընթացքին համանմանութեան և երկուստեք կենաց թուականներու զուգարդութենէն, քննութեան ենթարկենք այն պատճառները՝ որք կրնան գայն տարակուսական ընել. Այս պատճառները՝ համառօտ կերպով հետեւեալքն են. Կորին և Մովսէս խորենացի իրենց Եղնիկը կը ներկայացնեն իրեւեւ Կողբացին, իսկ Ղազար և Եղիշէ իրենցը կը կոչեն՝ եպիսկոպոս Բագրեւանդայ. ինչո՛ւ ուրեմն զանազանութիւն անուանց, եթէ զանազան անձանց չեն պատկանիր անոնք: Թերեւս կարեւորութիւն կը տրուի նաեւ այն պատճառին՝ որ ամենահին հայ գրիչը կը լռեն ասոնց նոյնութեան մասին:

Նոյնութեան վրայ եղած տարակուսանաց այս պատճառաբանութեան հակառակ՝ իրաց քննութիւն մը մեզ այս հետեւանքը կու տայ, թէ յիշեալ պատմիչը բնաւ զիտումն անգամ չեն ունեցած զանազանելու երկու անձինքը. Եթէ յիշուած Եղիշէ և Ղազար ուղեկն զանազանել երկու անձինքը, ուրիշ վերադիր մը պիտի գործածէին՝ և ոչ թէ լուր պաշտօնը կամ աստիճանը ծանուցանէին. Այս զա՛նազանութիւնը բաւական կրնար բլլար Եղնիկայ ժամանակակիցներուն, որ երկուքին վիճակն ալ գիտէին, բայց ոչ հետազայից համար: Եւ սակայն այս վերջիններուն համար գրեթէ երկու պատմիչներն Ուրեմն, եթէ «Բագրեւանդայ» յաւելուածն՝ յատուկ որոշիչ վերադիր մը չէ պատմեաց մտաց մէջ՝ իրեւեւ զանազանութիւն ուրիշ (համա՛նուն) անձէ մը, այն աստե՛ն պատճառ մը չկայ առաջուց այս մտքով մեկնելու զայն. Թէ ինչպէս երկու պատմիչը շատ հոգ չեն ըրած զանազանելու երկու անձինքը՝ նշա՛նակելով անոնց եպիսկոպոսական ամբողջ, կ'ապացուցանէ մեզ այն դէպքը՝ որ ուրիշ եպիսկոպոսաց անուանց հետ յիշատակեր են

նա և իւրաքանչիւրաց թեմերը. նոյնպէս շատ
քիչ հաւանական է գտնել Կորեան և Մով-
սէս խորենացոյ թով Եղնիկ անուան զանա-
զանութիւն մը ուրիշ համանուն անձէ մը:
Այնչափ աւելի նշանաւոր է այս՝ որչափ որ
տարակուսական է այն ենթադրութիւնն, թէ
ն է Եղնիկ ոմն բարձրացած ըլլայ յաստի-
ճան Եպիսկոպոսութեան՝ Սահակայ և Մես-
րովբայ կամ անոնց անմիջական յաջորդաց
միոյն ժամանակ, և որ՝ այս մարգարէ աշա-
կերտաց խմբին մէջ՝ գիտութեան կենդանի
աղբերուն ըմպած չըլլայ. այն ժամանակ պիտի
բռնադատուէր Կորեան ի հարկէ զանազանու-
թիւն մի դնել այս անունը կրող անձանց
մէջ: Կ'ընդունին սակայն անոր Կողբ դիւղէն
ըլլալն¹, և այս՝ կենսադրական տեսակե-
տով. Կորեան կը յիշէ մինչեւ անգամ Եղ-
նըկայ ծննդավայրին ո՞ր դատարի մէջ զտնուիւն:
Եթէ ուզենք նկատել Եղնիկ անուան մակ-
դիրը՝ իբրեւ զանազանիչ ուրիշ Եղնիկէ մը,
պիտի ստիպուինք հաւատալ՝ որ կամ այս ա-
նուամբ երեք անձինք զոյլութիւն ունեցած են,
կամ՝ եղբւր են երկու երկիրներն՝ որ Կողբ կը
կոչուէին, բան մը՝ որ անհիշէ է: Նոյն աղ-
բերէն օգտուած ըլլալով հաւանօրէն և Մով-
սէս խորենացի², նոյն արժէքն ունի նա և իւր
վկայութիւնն: Ինքնադրելով որ այս նպատակը
գիտուած ըլլայ, այն ժամանակ հարկ էր
նոյնպէս զանազանութիւնն եղած ըլլար տե-
ղական անունն մի յատըլ եկած ածականի
մը միջոցաւ: Դիտելի է այն պարագայն,
որ Կորեան մի անգամ միայն Եղնիկայ վե-
բայ կը յաւելու անոր Տայրենի ծագումը:
Եթէ իրեն նպատակն եղած ըլլար զանա-
զանել երկու անձեր իրարմէ, այն ժամանակ
այս յաւելումը պէտք էր միշտ ընել, մա-
նաւանդ երբ Եղնիկ յաստարդը կը մտնէ
Հայաստանի մէջ: Վերջապէս Կորեան գրոց
շատ հին ժամանակներէ կատարուած հա-
մառօտ խմբագրութիւնն (զոր ոմանք վաւե-
րական էր համարէն) զանց ընելով բոլորովին
նշանակել Եղնիկայ ծագումը, նմանապէս այս

անունը կրող անձանց զանազանութեան դէմ
կ'ենէ: Աստի պայծառ և որոշ կերպով կը
հետեւի, թէ հին ժամանակները Եղնիկ ա-
նուամբ երկու որիշ անձինք զանազանելու
պէտքը չէ զզացուած բնաւ: Ընենք ուրեմն
խնդրոյն լուսաբանութեան համար կարեւոր
եղող ըննութիւնը, թէ հնագոյն հեղինակը
և մասամբ Եղնիկայ ժամանակակիցը բնաւ
չեն ցուցնեն ձգտում մի՝ և հետեւաբար
նաեւ ոչ մի պէտք՝ զանազանելու զոս ու-
րիշ Եղնիկէ մը: Նոյնպէս ծանրակշիռ է և
այն՝ որ Եղիշէ, — նախ ինքն յիշատակելով
զԵղնիկ՝ Եպիսկոպոս Բագրեւանդայ, — Եղնիկ
կողբացոյն ժամանակակից էր: Նմանապէս
պէտք էր ճանաչել զինքը և Ղազար փա-
պեցին, Կորեան գրած՝ սրբոյն Մեսրոբայ
վարքէն օգտուելով¹, ճիշդ այն Գրեքն՝ որ
նախ Եղնիկ կողբացոյն վրայ կը խօսէ. այն
Ղազարն ըսել կ'ուզեմ, — նկատողութեան
արժանի բան, — որ կը շուայլէ յաւելումներ
և որոշիչ բացատրութիւններ՝ Արտաշատու
ժողովոյն² անդամոց ցանկին մէջ, ինչպէս
ըրեւր է նկատմամբ Յովսէփ կաթողիկոսին
և Խորեն երեցուն, զոր «ի Մրենայ» յա-
ւելումածովը կ'որոշէ ուրիշ Խորեն անուն քա-
հանայէ մը՝ որ էր «Որկովի» գիւղէն:

Արդ, եթէ պատմագիրք հնագոյն ժամա-
նակաց և նաեւ ժամանակակիցը՝ հարկ չեն
տեսած զանազանելու զԵղնիկ ուրիշ համա-
նուն անձէ մը, ապա ուրեմն կը հետեւցնենք
իրաւամբ, թէ այս անուամբ ուրիշ պատմա-
կան կամ մատենագրական նշանաւոր անձ
մը չէ ապրած: Բագրեւանդայ Եպիսկոպոսն
ուրիշ մէկը չէ, բայց եթէ նոյն ինքն Եղնիկ
կողբացին՝ Թարգմանիչն և Ղատաղով:

Հայագրի հին պատմաշաղկապութիւնն այդ
երկու անձանց նոյնութեան մասին բնաւ կա-
րեւորութիւն մը չունի:

Բայց մենք կրնանք յառաջ բերել նաեւ
դրական պատճառներ ի նպաստ այս պատ-
մական անձին նոյնութեան: Բաւական է
ցուցնել, թէ Եղիշէի մեզ աւանդած Արտա-

1. Կորեան. էջ 20. 21:

2. Մ. Խոր. Գ. Կ. էջ 545:

1. Ղ. Փարպ. էջ 38, և այլն:

2. Անշ. էջ 158:

շատու ժողովոյն եպիսկոպոսաց հաւատոյ դաւանութեան դիրք՝ Եզնկայ շատագլու-
թեան հետ իմաստից և կազմութեան նախ-
նութիւն մ'ունի։ Մի և նոյն օրինակները և
նոյն իսկ պատճառաբանութեան եղանակն
մի և նոյն կերպով կը կրկնուին անոր մէջ,
այնպէս որ կարելի չէ ժխտել՝ թէ Եզնիկ
կողբացին նոյն ժողովին վրայ ազդեցութիւն
ունեցած չլլայ։ Եթէ ուրեմն նա կարելոր
մասն մ'ունէր ժողովին մէջ, և միւս կողմանէ
չի նշանակուիր նոյն ժողովին անդամոց մէջ
ուրիշ Եզնիկ՝ բայց միայն Բագրեւանդայ ե-
պիսկոպոսն, մինչ յակահէ յանուանէ յի-
շուած են նաեւ նշանաւոր երէցք. ապա պէտք
է եզրակացնել՝ թէ Բագրեւանդայ եպիսկոպո-
սը նոյն է կողբացի շատագլովին հետ։ Բայց
այս նմանութիւնը կրնայ յառաջ եկած ըլլալ
շարագրութեան նոյնութիւնէն, զորացուածքի
ոճէն, դպրոցին աստուածաբանական բացա-
ւորութեան կերպէն. կարելի է թէ օգտուած
ըլլան Եզնկայ գրութիւնէն, որով այս պատ-
ճառաբանութիւնը հաստատ և վճռական կա-
րեւորութիւն մը չունի ։

Ուրիշ դիտողութիւն մը դեռ աւելի ծան-
րակշիռ է. Եթէ կարելի ըլլայ պատշաճեցնել
Հայաստանի, — զոր կ'սկսեմք Ղ. Գարպե-
ցին՝ և կը վկայէ Սահակայ գործունէութեան
մասին, — թէ « Հին ժամանակները բովանդակ
բրիտանիայ ազգաց մէջ՝ մինչև ի Մեծն
Պրիգոր՝ եպիսկոպոսին տունն յատկապէս աս-
տուածաբանական դպրոց մ'էր » , այսպէս
կողբացի իմաստասէրն, որ « Եղծ աղանդոց »
գրքին մէջ կը խօսի հերձուածոց վրայ, պէտք
է որ եպիսկոպոս եղած ըլլայ. և յերա՛հ շա-
տագլութիւնն զմեզ այս ենթադրութեան կը
տանի։ Շատ ապացոյցներ կան՝ որք կը հաս-
տատեն մեզ թէ զորք կազմուած է բանախօ-
սութիւններէ. վասն զի զորքոյն Հոռոտրական
կերպէն գուշակելով՝ կ'իմանամք որ շատա-

գովն ուղղակի իւր գուղոց ունկնդրաց՝ » կը
դառնայ։ Այս ունկնդրքը բաճանայական վի-
ճակի փափաքող և պատրաստուող աշակերտք
էին, ինչպէս յայտ է հրահանգներէն և հո-
մուական խրատներէն՝ որ աստ անդ ցրուած
կը տեսնուին գրքին մէջ¹։

Հայ շատագլովին եպիսկոպոսական աս-
տիճանը աւելի բացայայտ կերպով կը հաս-
տատէ աւանդութիւնն ինքնին, որ վաղ իսկ
Կորեան զոքոց համառօտ խմբագրութեան մէջ
կը խօսէր ի նպաստ նոյնութեան անձին։

Ինչպէս վերագոյն յիշատակուեցաւ, Հայ
գրականութեան պատմութիւնն Եզնիկ ա-
նուամբ հօթներորդ դարու մէջ պատմագիր
մ'ալ կը ճանաչէ, զոր կը կոչէ Եզնիկ երէց։
Մինչդեռ այս մակդիրն կը հաւատտէ մեզ
որ նոյն անուամբ պատմագիր մ'ալ գոյու-
թիւն ունեցեր է, այսպէս մի և նոյն մակդիրը
մեզ ճշմարտեղ կու տայ մեր հաւատոյ պաշա-
պանին նուիրապետական դիրքը։ Ինչ պատ-
ճառաւ պատմագիրն երէց վերագիրը տուին։

— Կը բացատրեն զայս ուրիշ նմանօրինակ
դէպքեր։ Եւ և Սամուէլ անեցի՝ այս մա-
կանունը կ'ամ վերագիրը կը կրէ Հայ մա-
տենագրութեան մէջ. վասն զի Հայ մատե-
նագրաց մէջ բաց իրմէն՝ կան սարկաւազ մը,
վանահայր մը և եպիսկոպոս մը նոյն ա-
նուամբ։ Ղաթար փարպեցի² կը յիշատակէ
Երեմիա մը երէց մակդիրով, համանուն և
եպիսկոպոսէ մը որոշելու համար։ Ո՛ր հեղի-
նակէն ուրեմն կրնար զանազանուած ըլլալ
հօթներորդ դարու պատմագիրն երէց՝ յաւե-
լուածով, եթէ Եզնիկ անուամբ միւս միակ
գրիչն զգեցած չլլար նուիրապետական ա-
ւելի բարձրագոյն տատինան մը։ Այս բանիս
համար կ'ուսուցանէ մեզ արդէն հաագոյն
աւանդութիւնը ճանաչելու յանձին շատագլու-
մին՝ Բագրեւանդայ Եզնիկ եպիսկոպոսը ։

1. Ղ. Գարպ. էջ 687.
2. Kraus F. X. Ueber das studium der
Theologie, fontt unt jctzt. Ֆրիբուրգ. 1892.
էջ 41.

1. Եզնիկ Ա. Ե. էջ 22.
2. Անդ. Ա. ԺԶ. էջ 68. Գ. ԺԵ. էջ 241.
3. Սամուէլ. Quadro, և այլն. էջ 39 և 91.
Neumann I. c. 56. Կ. Գարեգին. Պատմ. հայ.
գիր. էջ 311.
4. Պատմ. հայ. էջ 186.

Հնապայն կ'ըսեմ, վասն զի պէտք է որ հնու-
թիւնն ինքն ըրած ըլլայ այս զանազանու-
թիւնը: Եղնկայ երկացուն գործը կորսուած
է յսպա ժամանակս, այնուհետեւ այս զա-
նազանութիւնն ընելու ուրիշ պատճառ չու-
նէին: Եթէ ուրեմն միջնադարեան պատմիչը
կը նոյնացնեն զլատագովը՝ Բագրեւանդայ
համանուն եպիսկոպոսին հետ, աւանդութեան
զծած ճամբէն կ'երթան, աւանդութեան՝ որ
կը համապատասխանէ նաեւ Հնագոյն պատ-
միչաց առած տեղեկութեանց բովանդակու-
թեան, և իւր արկարացումը կը գտնէ Զա-
տագովին պրուածոց մէջ: Թէպէտ և նոյն իսկ
եկեղեցական—պատմական նմանութիւնն կը
պահանջէ տեսնել Եղնկայ պէս մարդու մը
մէջ՝ Հոգեւոր նսիրապետութեան բարձրա-
գահ աստիճանաւոր մը, սակայն և այնպէս
չեն պակտիր նաեւ ընդազատական փաստեր,
որք նմանութեան թիթիւ կամարները վեր
կը բռնեն պատմական պատճառաբանութեան
նեցուկներով: Եղնիկ՝ որ «Եղծ աղանդոց»
գիրքը գրեց 441—449ին, Կողբ զիւղէն էր,
վաւերական և պատմական կեդրով ապա-
ցուցուած եպիսկոպոս Բագրեւանդայ:

Յորգմ. Հ. Ա. ՂԱՋԻԿԵԱՆ

ՍԱՐԳԻՍ Վ. ՇՆՈՐՀԱՆԻ

ՔՆՆԱԴԱՏՔ — ինչպէս որ գիտենք —
մինչեւ ցարդ աւելի հետամուտ եղան ընդու-
թեան ենթարկել նախնեաց պատմական
գրութեան, և զորեթէ դեռ ակնարկ մի չի
որոշեցաւ այն մեկնողական գրութեանց վե-
րայ, որոնք ընդարձակ տեղ մի կը գրուեն
հայկական գրականութեան մէջ, ըստ որում
գրեթէ ամէն գարուց մէջ անպակաս եղած են
այս գիտութեամբ զբաղողներ, որոց մէջ ոչ
այնքան աննշան ոք կ'երեւի Սարգիս Վ.
Շնորհալի, թէ՛ ըստ որում իրեւ մեկնիչ և
աստուածաբան, և թէ իրեւ հայկաբան, ու
բով և կ'աթմանայ անշուշտ ընդարձակ ու

սուսնասիրութեան մի. սակայն — զայս ուրիշ
պատեհ առթի մը թողլով — մեր նպատակն
է առ այժմ հարեւանցի ակնարկ մի տալ իւր
կենաց և իւր հոթն կաթողիկէ թղթոց մեկ-
նութեան նիւթոց բովանդակութեան և մաս-
նաւորապէս նորա. աղբերաց վերայ:

Սարգիս վ.է ազգատեհմբ, ծննդավայրն
և ի ծնողացն ընդունած նախնական դաս-
տիարակութիւնն բարձրովն անծանօթ է մեզ.
նոյն իսկ իւր ծննդեան թուականը՝ որոշա-
կի չեն յայտնեւր մեզ իւր ժամանակակից և
հետագայ պատմիչը: Առաջին անգամ կը
հանդիպինք Սարգիս ի Կարմիր վանս³, իրեւ
աշակերտ Ստեփ. Բրտնական վ.է և աշա-
կերտակից երկուց հարազատացն Գրիգորիսի
և Ներսիսի Շնորհալոյ և Իգնատիոսի վ.է:
Որոշ չգիտցուի, թէ ճիշդն տարի մնացած
է Սարգիս ի Կարմիր վանս, և թէ երբ քա-
հանայ ձեռնադրուած. սակայն հաւանական
է, թէ Հինգ վեց տարւոյ շափ հոս կ'որոնա-
կան և ուսումնական դաստիարակութեան ներ-
քեւ կրթուելէն յետոյ, Բարեղ կաթողիկոսն՝
զԳրիգորիս 15—16 տարուան քահանայ ձեռ-
նադրած միջոց (1110—1) անտարակոյս մոռ-
ցած չէ նաեւ զՍարգիս և զԻգնատիոս մաս-
նակցել այն սուրբ օծութեան, մանաւանդ որ
իրենց 16—20 ամեայ հասակն եւս կը ներք

1. Հաւանօրէն զՍարգիս ծնած պէտք է հաւ-
մարինք 1090—8 տարիներու շրջանին մէջ. վասն
զի սա աշակերտակից էր Գրիգորիսի Պահլա-
ւուհոյ՝ որ ծնած է 1095ին, ըստ որում 18
տարեկան կաթողիկոս կը նստի 1113ին, և վանք
մտած տասնամեայ, հարեւ երեքամեայ իւր ներ-
սէս եղբորը հետ. որոց այս փոքրիկ հասակաւ
վանական լինելուն պատճառն այն է, որ իրենց
խնամակալն մեծ Վկայաւէր մեռնելով՝ նորա
յանձնարարութեամբ յաւընդէ Բարեղ զիւրեք
վանք զբաւ կրթուելու համար, որք և յետոյ
ընկերացան Սարգիս և՛ Իգնատիոսի հետ: Արդ,
չենք կրնար ըսել, թէ և Սարգիս և Իգնատիոս
այդքան տհաս հասակի մէջ վանք մտած ըլ-
լան, այլ աւելի մեծ, որով զէթ Հինգ տարի մեծ
կը լինին քան զԳրիգորիս: Եւ ահա այս հա-
շտով Սարգիս ծննդեան թուականը կրնանք զնել
1090—8 տարիներու շրջանաց մէջ:

2. Գեառնի մօտ, իշխանանիսան Գոյ Վալես: